

Козич І.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника»

Kozych I. V.

PhD, Associate Professor, Associate Professor of Criminal Law Department, Educational and Scientific Law Institute, Precarpathian National University named after V.Stefanyk

ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

У реалізації науково обґрунтованої державної політики важливе місце займають політико-управлінські принципи. Якщо визначення цілей і завдань має відношення до стадії вироблення і прийняття рішень у сфері кримінально-правової політики, то принципи, методи, технології пов'язані з практичною фазою всього політичного циклу, в межах якого здійснюються поставлені цілі і відбувається організуючий і регулятивний вплив на економічну, соціальну, правову сферу та інші об'єкти державної політики. Під принципами в науці зазвичай розуміють вихідні, керівні ідеї, положення, що стосуються виникнення, розвитку, функціонування суспільних явищ [1; 6; 13 та ін.].

Дотримуючись усталеного в сучасній доктрині ланцюжка «політика» - «правова політика» - «політика в сфері протидії злочинності» - «кримінально-правова політика» варто здійснити систематизацію принципів кримінально-правової політики, а також визначити взаємозв'язок вказаних принципів з функціями кримінально-правової політики.

Як уже зазначалося, принципи державної політики поділяються на загальні (універсальні), галузеві та спеціальні. Перші застосовуються в усіх видах політики держави і мають загальнозначущий і універсальний характер. У науковій літературі до них відносять принципи об'єктивності, конкретності, основної ланки, оптимальності, зворотного зв'язку, відповідності юридичним нормам та ін. [3]

Можна привести ще одну точку зору, згідно якої виділяється вісім головних принципів державного управління і політики, дотримання яких відповідає загальнолюдським цінностям. Це принципи конституційності уряду (constitutional); народовладдя (popular); підзвітності (accountability);

ефективності (effectiveness); відкритості (openness); адекватної реакції на зовнішнє середовище або сприйнятливості (responsiveness); відповідності процесуальним нормам (due process); розподілу влади (separation of powers) [7]. Дотримання названих принципів у ході реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, дозволяє вирішувати важливі теоретичні і практичні питання, що стосуються змістового навантаження, процесу і способів прийняття рішень в даній сфері.

Варто погодитись із позицією М. М. Почтового, який до принципів правової політики відносить:

- 1) принцип пріоритету прав і свобод людини;
- 2) принцип законності;
- 3) принцип соціальної необхідності та наукової обґрунтованості;
- 4) принцип забезпечення пропорційного співвідношення інтересів особи, суспільства та держави;
- 5) гуманістична спрямованість та демократичний характер інструментарію [10].

На основі аналізу досліджень С.С.Босхолова [2] та П.Л.Фріса [12] можна виділити принципи політики у сфері боротьби зі злочинністю:

- законність (в більш вузькому розумінні);
- рівність громадян перед законом;
- демократизму;
- справедливості;
- гуманізму;
- невідворотності відповідальності;
- науковість (знову ж таки, в більш вузькому розумінні з врахуванням специфіки боротьби зі злочинністю).

П. Л. Фріс дещо продовжує ряд принципів політики в сфері протидії злочинності, додаючи до них принцип поваги до гідності людини, принцип зворотної дії в часі закону, який пом'якшує кримінальну відповідальність, принцип заборони подвійної кримінальної відповідальності [12]. В аспекті даного дослідження варто дані принципи вважати спеціальними, і відносити їх до принципів не політики в сфері протидії злочинності, а до принципів її підсистеми – кримінально-правової політики.

Підсумовуючи доктринальні підходи до розуміння принципів політики в сфері протидії злочинності як прояву правової політики, варто зазначити, що до них науковці, зазвичай відносять принципи, притаманні для всіх її підсистем. Слушною в даному контексті видається позиція М. Панова та Л. Герасіної, які виділяють наступний перелік таких принципів:

«принцип законності як ідею, згідно з якою злочинні дії, їх кваліфікуючі ознаки, покарання та інші наслідки вчиненого злочину визначаються тільки законом;

принцип рівності громадян перед законом – утворює фундамент правового статусу громадянина правової держави та демократичного суспільства. Він передбачає, що особи, які вчинили злочин, відповідно до закону підлягають кримінальній відповідальності незалежно від статі, раси, національності, мови, походження майнового й посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань та інших обставин;

принцип демократизму визначає широкі можливості участі громадян у реалізації завдань кримінальної політики (в широкому розумінні – І.К.), завдяки максимально можливій відкритості цієї діяльності, за допомогою гласності, суспільного контролю та врахування громадської думки;

принцип справедливості встановлює, що покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються до особи, котра вчинила злочин, повинні відповідати характеру й суспільній небезпечності кримінального делікту, обставинам його вчинення та характеристикам особи злочинця;

принцип гуманізму проголошує, що кримінальне законодавство забезпечує, насамперед, безпеку людини й суспільства, а покарання осіб, які скоїли злочин, не мають на меті заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності;

принцип невідворотності відповідальності означає, що будь-яка особа, котра вчинила злочин, повинна нести за нього відповідальність. Реалізація даного принципу вимагає ефективної діяльності органів кримінальної юстиції з розкриття чи розслідування злочинів;

принцип науковості кримінальної політики полягає в тому, що при розробленні стратегії й тактики боротьби зі злочинністю слід виходити з об'єктивних закономірностей та фактичного стану справи, тобто з реальних можливостей, які забезпечують досягнення максимально можливих результатів» [9].

Стосовно принципу невідворотності відповідальності, варто висловити власне бачення до нього, як до принципу політики в сфері протидії злочинності. У доктрині відсутність в чинному кримінальному законодавстві принципу невідворотності відповідальності, по-перше, піддається критиці як, принаймні, нелогічним явищем. По-друге, існує прямо протилежна точка зору, згідно з якою ідея втілення невідворотності відповідальності є марною. Нарешті, третя позиція, характерна для абсо-

лютною більшості підручників з кримінального прав, зводиться до простої констатації існування принципу невідворотності відповідальності в кримінальному праві [4]. Автори, які чітко позначили своє ставлення до принципу невідворотності відповідальності в сучасному кримінальному праві, пов'язують його долю з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності. Ті, хто наполягає на доцільності прямого закріплення даного принципу в тексті КК, прагнуть довести, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності не тільки не суперечить, але навіть певною мірою відповідає концепції невідворотності відповідальності. Ті ж, хто негативно ставиться до цієї концепції в нових умовах, вважають, що коло підстав звільнення від кримінальної відповідальності невинуватою звужений, а тому неможливо говорити про реальну відмову від принципу невідворотності відповідальності.

Принцип невідворотності відповідальності, пов'язаний в першу чергу з розкриттям кримінальних правопорушень, тобто з діяльністю суб'єктів кримінально-правової політики (наприклад, в процесі реалізації нормозастосовчої функції). Отож, він у меншій мірі залежить від кримінального законодавства, будучи в основному пов'язаним з функціонуванням кримінально-правової політики. Враховуючи це, а також той факт, що не завжди особа, яка вчинила злочин, в кінцевому притягується до кримінальної відповідальності, слід говорити скоріше про принцип невідворотності реакції держави на факт учинення кожного кримінального правопорушення.

Очевидно, що всі принципи, характерні для державної політики, правової політики, політики в сфері протидії злочинності, поширюються і на кримінально-правову політику як її складову.

Визначившись із принципами політики в сфері протидії злочинності, варто висловити декілька міркувань і щодо, власне, принципів кримінально-правової політики. Позиції науковців у даному аспекті є далеко не однаковими. На слушну думку П. Л. Фріса, «як не «повезло» свого часу принципам кримінального права, так не все благополучно йде тепер із визначенням принципів кримінально-правової політики. Важко знайти двох авторів, які зійшлися б у думці щодо числа цих принципів, не говорячи вже про їх зміст» [14].

В науці, за дослідженнями Є. В. Лашука, П. Л. Фріса та ін., існує по крайній мірі, три позиції стосовно співвідношення принципів кримінального права та кримінально-правової політики: 1) тотожності принципів кримінального права і кримінально-правової політики; 2) пріоритету принципів кримінального права – концепція, відповідно до якої прин-

ципи кримінально-правової політики повністю охоплюються поняттям принципів кримінального права; 3) пріоритету принципів кримінально-правової політики – концепція, відповідно до якої принципи кримінального права є похідними від принципів кримінально-правової політики [6; 13].

Не вступаючи в дискусію, яка в цілому лежить поза межами предмету даного дослідження, варто зазначити, що у цьому контексті повністю підтримується думка П. Л. Фріса, який критикуючи позиції про те, що принципи кримінального права первинні, а принципам кримінально-правової політики належить підлегла, службова роль, яка у тому і полягає, щоб точніше і повніше відображати зміст принципів кримінального права в кримінальному законодавстві, стверджує, що такий підхід, фактично перевертає все з ніг на голову. Первинною завжди є політика (у тому числі кримінально-правова), що визначає зміст, напрями, методи та ін. конкретного інструментарію її реалізації. Саме кримінальне право є інструментом, за допомогою якого реалізується кримінально-правова політика, досягаються її цілі [15].

Опосередковано на первинність принципів кримінально-правової політики по відношенню до принципів кримінального права вказує й той факт, що у них різний ступінь законодавчого відображення. На слушну думку С. В. Лащука, не всі принципи кримінально-правової політики (на відміну від принципів кримінального права, які тим чи іншим способом закріплені в законодавстві) можуть отримати належне законодавче закріплення [6]. Наприклад, у КК України міститься достатньо приписів, які стимулюють, по-перше, законслухняних громадян на припинення злочинів, по-друге, осіб, які вже вчинили злочинні дії, - на попередження або усунення їх наслідків (добровільна відмова, діяльне каяття), по-третє, засуджених осіб - на виправлення (умовно-дострокове звільнення від покарання, зняття судимості та інші). Саме тому серед галузевих принципів кримінально-правової політики можна виділити принцип стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх наслідків, який, як цілком слушно відмічає Ю. В. Недотко, начебто відомий кримінальному праву, але не отримав належного закріплення [8].

Для проведення систематизації принципів кримінально-правової політики з метою встановлення їх співвідношення з функціями, варто повернутися до висловленої у попередніх розділах позиції про те, що кримінально-правову політику варто оцінювати одночасно і як сферу державної політики, обумовлену сукупністю суспільних відносин, що складають об'єкт кримінально-правового регулювання та охорони (ко-

респонує регульованій галузі права – кримінальному праву), і як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на виконання поставлених завдань (відповідає функціонуванню цієї підсистеми протидії злочинності). З цього приводу слушно висловився Є. Є. Чередниченко, який зазначив, що принципи кримінального законодавства і принципи кримінально-правової політики є різнопорядковими категоріями, оскільки перші з них являють собою основні положення кримінального законодавства, тобто системи кримінально-правових норм, а другі – основні положення конкретної діяльності [16].

Виходячи з такого двоаспектного розуміння кримінально-правової політики, варто її принципи теж систематизувати з двох позицій.

У першому розумінні кримінально-правової політики, який свідчить, що їй кореспондує відповідна галузь права, мова йде про галузеві принципи кримінально-правової політики, до яких зазвичай відносять принцип економії кримінально-правової репресії, принцип особистої відповідальності, принцип відповідальності за наявності вини, принцип відповідності покарання тяжкості вчиненого правопорушення і т.п. Тобто – фактично мова йде про широко освітлені в літературі галузеві принципи кримінального права.

В цьому трактуванні галузеві принципи кримінально-правової політики і галузеві принципи кримінального права співвідносяться як зміст і форма. Адже, як слушно вказував О. І. Коробєєв, принципи кримінального права беруть свій початок у принципах кримінально-правової політики, конкретизуючи і деталізуючи їх, насичуючи правовим матеріалом [5].

У другому розумінні кримінально-правової політики (як діяльності) варто виділяти функціональні принципи кримінально-правової політики, які відображають вже не тільки основні начала нормотворчої та нормозастосовчої діяльності у галузі кримінального права, а й засадничі положення функціонування кримінально-правової політики як системи. Саме в цьому аспекті проявляється тісний зв'язок між цими принципами кримінально-правової політики та її функціями, у ході реалізації кожної з яких відбувається «пронизування» такими принципами.

Дані принципи, на відміну від галузевих принципів кримінально-правової політики, є характерними вже не тільки для якоїсь певної національної системи (наприклад, кримінально-правової політики України). У них узагальнюється весь світовий досвід протидії злочинності з точки зору, власне, функціонування кримінально-правової політики.

Виходячи з цього, варти звернути увагу на базові принципи і стандарти протидії злочинності, запропоновані міжнародними інституціями,

оскільки саме в них зазвичай містяться певні вихідні точки для національних систем. Серед них особливе місце займають Керівні принципи для протидії злочинності [11].

Виходячи з цього та деяких інших міжнародних документів (наприклад, вже згаданої вище Дохінської декларації) варто виділити такі функціональні принципи кримінально-правової політики:

- принцип провідної ролі органів державної влади. Органи державної влади всіх рівнів повинні відігравати провідну роль в розробці ефективних і гуманних стратегій попередження злочинності, а також у створенні і підтримці інституційних структур для реалізації і перегляду цих стратегій;

- принцип узгодженості (принцип сталого соціально-економічного розвитку). Питання, пов'язані з попередженням злочинності, повинні бути включені в усі відповідні соціально-економічні програми і політику в інших сферах, в тому числі в області зайнятості, освіти, охорони здоров'я, забезпечення житлом та міського планування, боротьби з бідністю, соціальної маргіналізацією і ізоляцією та ін.;

- принцип співпраці та партнерства. Співпраця та партнерство повинні бути невід'ємною частиною діяльності з ефективного попередження злочинності, враховуючи широкий спектр причин злочинності і, відповідно, кваліфікацій та повноважень, необхідних для їх усунення. Це включає партнерство на рівні міністерств і відомств, громадських організацій, неурядових організацій, ділових кіл і окремих громадян;

- принцип послідовності, стійкості і підзвітності. Саме цей принцип напряму пов'язаний з функцією визначення ресурсів, адже для забезпечення сталого характеру попередження злочинності потрібні адекватні ресурси, в тому числі фінансування необхідних структур і заходів. Слід передбачити чітку систему звітності за використання фінансових коштів, здійснення відповідних заходів та їх оцінку, а також за виконання поставлених завдань;

- принцип формування бази знань . Стратегії, політика, програми і дії в галузі попередження злочинності повинні спиратися на широку міждисциплінарну базу знань про проблеми злочинності, її різноманітні причини, а також про перспективний і підтверджений практикою досвід;

- принцип формування належної правосвідомості у сфері кримінальної юстиції. Всі аспекти попередження злочинності повинні будуватися на дотриманні принципу верховенства закону і прав людини, визнаних в міжнародних документах, учасницями яких є держави-члени, що водночас має сприяти розвитку культури та правосвідомості. Особливу роль у

цьому відіграє, на жаль, відсутня на сьогодні ідеологія кримінально-правової політики;

- принцип взаємозалежності. При аналізі злочинності і розробці стратегій в національному масштабі слід, в необхідних випадках, враховувати зв'язки різних рівнів кримінально-правової політики, починаючи із зв'язків між місцевими (регіональними) проблемами в цій сфері і закінчуючи міжнародною організованою злочинністю;

- принцип диференціації. Особливо актуалізований в останні роки принцип виходить з того, що у стратегіях попередження злочинності повинні в належних випадках братися до уваги неоднакові потреби вразливих членів суспільства.

1. Бесчастна В. В. *Проблеми встановлення системи та структури принципів кримінально-правової політики України. Європейські перспективи.* 2015. Вип. 7. С. 138-143.

2. Босхолов С.С. *Основы уголовного политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты.* – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1999. С.34-35.

3. *Государственная политика и управление. Учебник. В 2 ч. Часть I. Концепции и проблемы государственной политики и управления / Под ред. Л.В.Сморгунова.* – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. С.71.

4. Козич І. В. *Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.* дис. ... канд. юрид. наук: Львів: ЛьвДУВС, 2012. 214 с.

5. Коробеев А.И. *Советская уголовно-правовая политика.* Владивосток, 1987. С. 32.

6. Лацук Є. В. *Поняття принципів кримінально-правової політики та їх співвідношення з принципами кримінального права.* Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2019. № 20. С. 160-173.

7. Мишелетти М. *Государственное управление в демократическом обществе.* / М. Мишелетти. СПб. : Петро-РИФ, 1998. С.8-9.

8. Недотко Ю.В. *Тенденции российской уголовно-правовой политики постсоветского периода: Дис.... к-та юрид. наук.* Челябинск, 2005. С.33-35.

9. Панов М., Герасіна Л. *Правова політика як універсальний феномен соціального буття.* Право України . 2001. №8. С.39.

10. Почтовий М.М. Принципи правової політики України / М.М.Почтовий [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_5/PB-5/PB-5_1.pdf
11. Резолюція 2002/13 Економічної і Соціальної Ради, прийнята 24 липня 2002 року, додаток. В кн.: Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Нью-Йорк, 2016. С.265-273.
12. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України / дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / П.Л. Фріс; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2005. С.64-65.
13. Фріс П.Л. 1.4. Принципи кримінально-правової політики. У кн. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Монографія. К.: Атіка, 2005.
14. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. С. 50.
15. Фріс П.Л. Проблеми глобалізації і міжнародна кримінально-правова політика. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук. практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2017. С.115.
16. Чередниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства : понятие, система, проблемы законодательной регламентации. М. : Волтерс Клувер, 2007. С. 43-44.

Козич І.В. Функції та принципи кримінально-правової політики

У ході реалізації кримінально-правової політики на перший план виходять базові засади її функціонування як системи – функціональні принципи кримінально-правової політики.

Реалізація кожної окремої функції вимагає повного занурення в систему цих фундаментальних положень, оскільки відступлення від будь-якого з них може знизити результативність, збільшити фінансові витрати, не кажучи про згаяний час на несистемне вирішення проблем без врахування того чи іншого принципу.

Зрештою, результатом такої «поверхневої» реалізації функцій кримінально-правової політики є чинний Кримінальний кодекс України, «ямковий» ремонт якого без системного врахування функціональних принципів узгодженості, співпраці та партнерства, послідовності та стійкості та ін. призвів на сьогодні до втрати ним ознак якісного кодифікованого акту.

Дані принципи, на відміну від галузевих принципів кримінально-правової політики, є характерними вже не тільки для якоїсь певної національної системи (наприклад, кримінально-правової політики України). У них узагальнюється

весь світовий досвід протидії злочинності з точки зору, власне, функціонування кримінально-правової політики.

Виходячи з цього, варто звернути увагу на базові принципи і стандарти протидії злочинності, запропоновані міжнародними інституціями, оскільки саме в них зазвичай містяться певні вихідні точки для національних систем.

Ключові слова: політика в сфері протидії злочинності, кримінально-правова політика, принципи кримінально-правової політики, функції кримінально-правової політики.

Kozych I.V. Functions and principles of criminal law policy

In the course of the implementation of criminal law policy, the basic principles of its functioning as a system come to the fore - the functional principles of criminal law policy.

The implementation of each individual function requires full immersion in the system of these fundamental provisions, as deviation from any of them can reduce efficiency, increase financial costs, not to mention the time wasted on unsystematic problem solving without regard to a particular principle.

Finally, the result of such «superficial» implementation of the functions of criminal law policy is the current Criminal Code of Ukraine, «pit» repair of which without systematic consideration of the functional principles of coherence, cooperation and partnership, consistency and stability, and others. has led to the loss of the features of a qualitative codified act.

These principles, in contrast to the sectoral principles of criminal law policy, are characteristic not only of a particular national system (for example, the criminal law policy of Ukraine). They summarize all the world's experience in combating crime in terms of, in fact, the functioning of criminal policy.

Based on this, it is worth paying attention to the basic principles and standards of crime prevention proposed by international institutions, as they usually contain certain starting points for national systems.

Key words: policy in the field of crime prevention, criminal law policy, principles of criminal law policy, functions of criminal law policy.